

# RUDOLF SATTLER

av Ole Johan Jul Larsen

**Gulltransporten morgenen 9. april 1940 er en av de største bragder i Norges Banks historie. Pengesakeringen i september 1945 var en stor utfordring for Norges Bank. Men hva skjedde de fem årene i mellom?**

Okkupasjonsmakten kom til Norges Bank allerede 10. april. Det var gullbeholdningen de var interessert i. Denne hadde blitt transportert ut av Oslo tidlig 9. april.

I Norge og Danmark var det planlagt å kunne gjennomføre en såkalt indirekte styringsform. Alle sivile funksjoner skulle fortsette som før. Det var den tyske sendemann i Oslo, Curt Bräuer som førte forhandlinger om dette i Norge.

I motsetning til sin danske bror, Christian X, hadde kong Håkon VII klart å rømme slottet før landet ble invadert. Den dramatiske flukten for kongehuset er beskrevet i mange dokumenter. Kongens tydelige og berømte "NEI" betydde en helt annen retning på planene for invasjonen i Norge. Bräuers oppdrag som "det tyske rikets befullmektigede" mislyktes. Bräuer ble kalt tilbake til Berlin 16. april og senere sendt til fronten. <sup>4)</sup>

I stedet kom en av Hitlers politiske kampfeller, Josef Terboven til Norge 21. april og ble utnevnt til rikskommissar 24. april. Sammen med Terboven kom det omkring 20 fagfolk på forskjellige områder og annet personale. <sup>4)</sup> "Hauptabteilung Volkswirtschaft/HAVW", eller Næringslivsavdelingen på norsk, ble ledet av Carlo Otto under hele okkupasjonen. Den besto av 10 avdelinger, hvorav en ble kalt: "Befullmektiget i Norges Bank". <sup>4)</sup> Representanter for okkupasjonsmakten begynte straks innledende forhandlinger med Norges Bank. <sup>1)</sup>, side24  
Sammen med Terboven hadde det kommet en representant for den tyske riksbank til Oslo. Rudolf Sattler var mannen som skulle føre de videre forhandlinger med Norges Bank.

## Rudolf Johann Peter Sattler

Rudolf Sattler er forholdsvis ukjent utenfor bankkretser. Vi har et kun bilde av ham bakfra. Personalopplysninger ble imidlertid frigitt i 2005 av Deutsche Bundesbank <sup>6)</sup>

**Personalbogen**

für

Dienstaltersliste	Nr.

(Name und Vornamen, Rufname unterstreichen)

Geboren am 22. 8. 1887 in Leipzig Kreis Leipzig Land Sachsen

Religion evang.

Schulbildung Bürgerschule, Realschule, Realgymnasium (Alteiler)

Hochschulbesuch Leipzig

Fremdsprachen Englisch, französisch, norwegisch, Dänisch

Familienstand ledig - verwitwet - geschieden - lebt getrennt  
(Zutreffendes unterstreichen)

verheiratet in 1. Ehe seit 24. 12. 25 mit Folmarie geb. Reiff am 3. 4. 26 in Leipzig

Jeg skal i denne artikkelen forsøke å tegne et portrett av mannen den tiden han var i Norge. Kort sagt kan vi kanskje si at Sattler var mer en profesjonell bankmann enn en okkupant.

Sattler ble født 22. august 1887 på stedet Penig i landsdelen Sachsen. Han døde 8. januar 1974 i Eberbach, Baden-Württemberg. Han giftet seg på selveste julaften i 1925 med Johanna, født Geifs, også hun født i Penig.

14. juni i 1913 begynte han sin bankkarriere i Deutsche Reichsbank i Kiel. Han hadde flere stillinger ved forskjellige avdelingskontor. Han ble oppnevnt til stillingen i Norges Bank 1. mai 1940 og ifølge personalkortet oppsagt 30. april 1945. Han kom tilbake til det som da ble kalt Bank Deutscher Länder i 1948, og avsluttet sin bankkarriere i Stuttgart i 1951.

For øvrig kan en lese seg til at mannen behersket engelsk, fransk, norsk og dansk, og han tilhørte den evangeliske religion. Utdannelsen er nevnt frem til realartium (Arbitur), samt høyskole i Leipzig.

Norges Banks okkupasjonsberetning gir følgende skildring av ham:

"Direktør Sattler var en velutdannet fagmann med stor innsikt i pengepolitiske og finansielle spørsmål. Han hadde virket i den tyske riksbank allerede under forrige verdenskrig og hadde således forutsetninger for å forstå og vurdere de problemer som oppsto i forbindelse med den tyske invasjon. Han tilbød samarbeide på helt saklig basis. Han erklærte seg enig i at bankens politikk måtte gå ut på å holde bedriftslivet i gang og å lede penge- og kredittforholdene i et sunt spor, slik at kronens kjøpekraft kunne opprettholdes. Han gjorde sitt beste for at tyskernes stigende pengeforbruk ikke skulle få helt ødeleggende virkninger for vårt pengevesen. Men etter hvert som krigen trakk ut, ble de militære krav helt dominerende, og direktør Sattlers innflytelse tilsvarende mindre. Flere politiske aksjoner fra N.S.'s side kunne gjennom direktør Sattler avverges eller mildnes. Men etter hvert som Quisling fikk videre fullmakter, ble direktør Sattlers myndighet også på dette området innskrenket." <sup>1)</sup>, side24 og sitert i <sup>7)</sup>, side322

### **Pengespørsmålet.**

Pengevesenet i en krigssituasjon er et innfløkt område. Den tyske økonomi var i meget dårlig forfatning etter 1. verdenskrig, med sterk inflasjon. Krig fører lett til at seddelmengden øker for å finansiere de stadig økende utgiftene som krigføringen medfører.

I Norge kom okkupasjonsmakten med såkalte "Reichskreditkassenscheine" (RKKS) i kassevis som de ville veksle til gangbare norske penger. <sup>2)</sup> RKKS ble først introdusert 2. oktober 1939 i Polen. Det var de tyske tropper utenfor det stortyske riket som ble utstyrt med slike sedler. De skulle deles ut i ringe omfang.



Uten at det var gjort noen henvendelse til Norges Bank, ble det 10. april i radio kunngjort at RKKS var innført i landet som tvungent fullverdig betalingsmiddel til dekning av de tyske troppers pengebehov, og at enhver var forpliktet til å motta disse sedler etter en fast kurs. De skulle veksles i forholdet 100 kr på 60 Scheine. Valørene var 20, 10, 5, 2, 1 og 0,50 RM. Ved veksling skulle det enten gis igjen med RKKS eller med norske penger. Det ble etter hvert satt i omløp betydelige beløp. Den norske regjering sendte ut en melding i radio om at folk måtte kvitte seg med RKKS, da de var verdiløse. Publikum skyndte seg å bli kvitt sedler som kom ut i sirkulasjon, kjøpmennene vekslet straks inn hos sin bank, og bankene sendte sedlene til Norges Bank med krav om godskrift for motsvarende kronebeløp.

5. juli 1940 opphørte ordningen med RKKS i Norge. Alle sedler i omløp ble straks inndratt.

### "Grønne sjekker".

Da man forlot ordningen med RKKS ble det i stedet opprettet en ordning med "sjekker". Dette var de grønne sjekker. De var i virkeligheten ikke sjekker, men kvitteringer for hevede beløp. Det var to hovedkategorier, de militære og de sivile, men det var ikke noe ufravikelig skille mellom de to. Bokføringen av disse transaksjoner ble ført over okkupasjonskontoen..  
1), side28



Etter hvert som utbyggingen av festningsanleggene og hele krigføringen skulle betales, ble det trukket sjekker på Norges Bank, større og større beløp. I dokumentasjonen fra krigsårene er det mange sider med beskrivelser om hvordan pengebehovene økte. Vi kan lese om hvordan vestlandskysten ble utbygd med militære anlegg som følge av at amerikanerne kom til Island. Behovene ble av strategiske hensyn bare benevnt med siffer, slik at det var vanskelig for bankdirektørene å verifisere utbyggingene.

Sattler skjønte at dette bar galt av sted. Det ble holdet flere møter om dette. I slutten av mars kom visepresident Puhl i den tyske riksbank selv til Oslo, (se bilde). Puhl forsikret om at han forsto stillingen i Norge meget vel, og mente at den tyske riksbank sto overfor lignende problemer overfor de militære krav.

Fra Norges Banks side ble det fremholdt at stillingen i Tyskland og Norge ikke kunne sammenlignes. Tyskland førte krigen, og riksbanken er et tysk institutt. Utleggene i Norge var til en okkupasjonsmakt. Det ble understreket at det finnes en grense for ethvert lands yteevne,

og at denne grense for Norges vedkommende var ansett som nådd, om ikke allerede overskredet.

Både Terboven og Sattler hadde bekymrede møter med til Hitler i Berlin, kan vi lese i rapportene. Resultatet var vel helst at det ble trukket ennå mer penger.

For de ansatte i banken var dette arbeidet en stor belastning. Avdelingssjef Halvor B. Skarpaas forteller med gråten i stemmen hvor fornedrende det var å måtte gå til tyskerne som holdt til i Stortinget for å få underskrifter på sjekkene.

Dette bildet er et interessant minne vi har fra krigen. Nevnte internasjonale møte med Puhl viser de ni menn som er samlet rundt det ovale bord i Rococcosalen, Grand Hotell, Oslo. Fotografiet er tatt i 1.april 1941.



På baksiden står disse personer nevnt: Ekspedisjonssjef F.G. Nissen; kst statsråd E. Sandberg, kst statsråd Meidell, direktør Deutsche Reichsbank Emil Puhl; direktør Deutsche Handelskammer in Norwegen A. Pilling, Sjefdirektør Nicolai Rygg; Hr. Schmidt, og med ryggen til Rudolf Sattler.

Sattler hadde kontor KabaHaus, oppkalt etter en restaurant i det nåværende Odd Fellow bygget.



Foruten de banktekniske saker som Sattler forsøkte å løse profesjonelt, forhindret Sattler avskjedigelse av direktørene Torkildsen og Rygg under krigen. Jeg har fått opplyst at det gjennom Sattler ble det gitt noe hjelp til funksjonærer som satt på Grini. Ansatte i Norges Bank ble ikke sendt til arbeidstjeneste. Radioapparater ble plombert og lagret i seddeltrykkeriet. Dermed ble de straks tilgjengelige etter freden.

### **Fredslutningen**

var 8.mai 1945. Fra disse dagene har vi en skriftlig rapport fra underdirektør Hugo Heiberg Lund, som på en rørende måte avslutter et kapittel i historien:

"Direktør Sattler hadde ved flere ganger søkt å få telefonisk forbindelse med meg, men jeg var opptatt på annen måte. Da jeg kom hjem om ettermiddagen ved 5-tiden, ringte jeg for å høre hva hans henvendelse gjaldt. Han opplyste at han samme ettermiddag skulle medfølge en transport til Lillehammer, med mindre beslutning ble truffet for hans vedkommende om at han skulle bli i Oslo. Spørsmålet var om hans nærvær her var av betydning for bankens videre arbeid. Han trengte i så fall en formell erklæring fra Norges Bank. Etter å ha talt med direktør Rygg i telefonen meddelte jeg direktør Sattler at Norges Bank anså det ønskelig at han av hensyn til den forestående avvikling fremdeles oppholdt seg i Oslo. Direktør S. sa at han ville etterkomme dette ønske og at han fra sine myndigheter på forhånd hadde sørget for å få disses tilslutning. Kun måtte han be om at han fredag den 11. (torsdag var helligdag) fikk en skriftlig bevitnelse fra Norges Bank både for seg og for sin sekretær, Fräulein Fischer. Dette lovet jeg ham. Direktør S. meddelte videre at når han skulle oppholde seg her i Oslo, så måtte han flytte til K.N.A. og han måtte være der innen kl. 6 samme dags ettermiddag, da han etter den tid ikke hadde lov til å oppholde seg på gaten. Det var nå ikke anledning for tyskere til å rekvirere bil. Han spurte om jeg kunne bestille bil til ham og hans bagasje. Den eneste utvei jeg så var å be fullmektig Hauggaard transportere S. og bagasjen i bilen, og dette ble gjort.

----

Fredag den 11. mai sendte vi de utbedte bevitnelser til K.N.A. med bud. Budet kom tilbake med uforrettet sak. S. kunne ikke finnes."

### **Avslutning**

Til tross for Sattlers innsigelser og forsiktighet, ble det kaos i pengesystemet. Altfor mye penger var i omløp i forhold til den varemengde som kunne skaffes etter krigen. Norges Bank gjennomførte en gigantisk pengesanering høsten 1945, men det er en annen historie.

Okkupasjonskontoen hadde kommet opp i over 11 milliarder kroner ved krigens slutt. Staten hadde avbetalt 3 milliarder kroner, slik at netto utlegg for Norges Bank var 8 milliarder kroner. Kontoen var bokført i Norges Banks regnskaper under betegnelsen Statens konsoliderte konto. Restbeløpet var 5.430 mill kroner da kontoen ble endelig avskrevet både i Norges Bank og i statsregnskapet desember 1982. <sup>8)</sup>, side76

----

Mest brukte kilder:

- 1). Norges Bank under okkupasjonen
- 2). Norges Bank 1940 - 1944
- 3). Norges Historie, Bind 13, Bokklubben nye bøker, J.W. Cappelens Forlag 1988
- 4). Det tyske okkupasjonsstyret i Norge, Berit Nøkleby, Norges Hjemmefrontmuseum
- 5.) Personlige samtaler og videooptak med avdelingssjef Halvor B Skarpaas.
- 6.) Personregisteret fra Deutsche Bundesbank, frigitt 2005.
- 7). Norges Bank gjennom 150 år, Gunnar Jahn, 1966
- 8). Beretning og regnskap 1982, Norges Bank